

MARIA RADOMSKA

Zakład Hodowli Doświadczalnej Zwierząt PAN

ZAGADNIENIE OWCY GÓRSKIEJ W SZKOCJI

Hodowla owiec w Wielkiej Brytanii jest, jak wiadomo, jedną z najważniejszych gałęzi produkcji zwierzęcej. Ilość owiec wynosiła w 1955 r. 22,957 tys. sztuk, a więc 118 szt. na 100 ha użytków rolnych, czyli prawie 6 razy więcej niż w Polsce (20,8 szt. na 100 ha użyt. roln.). Na wyspach brytyjskich owca jest zwierzęciem wysokooplacalnym, do czego przyczynia się zarówno sposób jej utrzymania i wychowu, duży popyt na wełnę, a przede wszystkim mięso, jak i doskonale przystosowanie poszczególnych ras do lokalnych warunków przyrodniczych i gospodarczych danego rejonu oraz do kierunku użytkowania i zamiłowań hodowcy.

Ras owiec, jak wiadomo, jest wyjątkowo dużo — grupa owiec angielskich obejmuje ponad 30 ras, w tym grupa owiec górskich — 10. Są to: Blackface, Swaledale, Lonk, Rough Fell, Cheviot, Welsh Mountain, Herdwick, Exmoor Horn, Dartmoor, Shetland.

Ponieważ tematem artykułu jest owca górską w Szkocji, przeto zajmę się jedynie rasami występującymi w górach tej części Wielkiej Brytanii. Ich liczba ogranicza się właściwie, poza nielicznymi wyjątkami, do 2 ras górskich mających tam istotne znaczenie gospodarcze: Cheviot i Blackface. Pozostałe rasy górskie występują w innych okolicach górzystych W. Brytanii, przede wszystkim w Walii, mając jednak raczej znaczenie lokalne i nie mogąc się równać pod względem liczebności i znaczenia gospodarczego z wyżej wymienionymi.

Rozkwit hodowli tych a nie innych ras owiec w Szkocji jest zupełnie zrozumiały na tle miejscowych warunków przyrodniczych i gospodarczych.

Góry szkockie, obejmujące znaczną część kraju, nie są zbyt wysokie i ich wzniesienie nad poziom morza nie przekracza na ogół 1000 m. (Najwyższy szczyt Ben Nevis — 1343 m n. p. m.). Klimat ich, choć złagodzony przez bliskość morza i wpływ Golfstromu, jest jednak dość surowy — o stosunkowo łagodnej zimie i chłodnym lecie, przy ogromnej ilości opadów i stale trwających silnych wiatrach. Klimat ten charakteryzuje następujące zestawienie: średnia temperatura lipca $+14^{\circ}\text{C}$, stycznia $+4^{\circ}\text{C}$. Suma roczna opadów wynosi na szkockich nizinach powyżej 1000 mm, w górach powyżej 2000 mm. Na 7 dni w tygodniu wypada według średniej wieloletniej 5 dni deszczowych.

Warunki glebowe na niżej położonych pastwiskach są dobre — są to bardzo żyzne gliny czerwone. Na tych terenach, grunty są w pełni użytkowane rolniczo — pastwiska są przemienne, trzy- lub czteroletnie w siedmiopolowym płodozmianie. Trwałe pastwiska górskie istnieją na terenach wyższych (poczynając od około 500 m n. p. m.) i tam gleby są znacznie uboższe. W dolinkach zamkniętych podmokłe torfy wyżynne, na wyższych stokach gleby kamieniste. Roślinność na pastwiskach niższych rejonów jest bogata, o składzie florystycznym zbliżonym do pastwisk nizinnych w Szkocji — czym wyżej, tym staje się uboższa, przy czym często występują tam — zwłaszcza w kotlinach — tak charakterystyczne dla Szkocji wrzosowiska.

Rejony występowania Blackface i Cheviot nie są uwarunkowane jakimś sztucz-

nym podziałem, ale są ściśle uzależnione od warunków przyrodniczych. Cheviot, jako owca znacznie szlachetniejsza i większa, wymaga oczywiście lepszych warunków wychowu i utrzymania i obejmuje swym zasięgiem rejon pastwisk bogatszych. Jest to stara rasa celtycka, pochodząca z południowej Szkocji, uszlachetniona przez wieki świadomej hodowli, występująca obecnie w północnej Anglii i południowej Szkocji, przede wszystkim w rejonie Southern Uplands i Lowlands. Pomimo że rasa ta jest bardzo ceniona przez hodowców, zwłaszcza dla swej wełny, jednak pod względem liźczebności i znaczenia gospodarczego ustępuje małej, prymitywnej, par excellence ekstensywnej owieczce, jaką jest Blackface. Rasa ta pochodzi z gór północnej Anglii i w Szkocji została rozpowszechniona w drugiej połowie XVIII wieku. Okazała się tak doskonale dostosowana do warunków miejscowych gór (Highlands), które przed sprowadzeniem Blackface'ów nie były w ogóle wykorzystywane jako rejon pastwiskowy, że bardzo szybko doszła do dzisiejszego znaczenia gospodarczego.

Blackface jest to owca mała — maciorka dorosła waży około 35 — 40 kg, tryk około 50 — 55 kg. Wzorzec rasowy brzmi następująco:

G ł o w a — średniej wielkości, nie obrośnięta wełną, pokryta krótkimi lśniącymi włosami, wysoko osadzona.

R o g i — średniej grubości zakręcone do tyłu, na dół i na boki. Rożność występuje u obydwu płci.

O c z y — okrągłe, bystre, koloru bursztynu.

U s z y — średniej grubości i długości, jedwabiste w dotyku, nie obrośnięte wełną.

C z ę ś ć t w a r z o w a — o rzymskim profilu. Pokryta krótkimi, szklistymi włosami czarnymi jak kruk, lub białymi jak śnieg, przy przewadze włosów czarnych.

P y s k — silny, szeroki, śluzawica czarna. Szerokie, krótkie zęby.

S z y j a — średniej długości, mocna, muskularna.

P i e r ś — szeroka, silna, mostek nie może być zbyt wysunięty do przodu.

G r z b i e t — linia grzbietowa prosta, dobrze wysklepione żebra.

K u l k i — dobrze umięśnione.

Z a d — nieco spadzisty.

O g o n — dobrze obrośnięty białą wełną, sięga do pęcin. Mocno osadzony, nie powinien wahać się na boki w czasie marszu.

N o g i — czarne, biało nakrapiane, średniej długości, suche i mocne. Blackface powinien charakteryzować długi krok i łatwość wspinania się po górach. Pęciny mocne. Twarde, mocne, odporne na ścieranie raciczki.

S k ó r a — różowa, rozciągliwa.

W e ł n a — runo otwarte, spadające do stawów pęcinowych. Wełna wolna od czarnych włosów i kempu. Sortyment 40 — 28 ś. (Długość w odroście rocznym 15 — 18 cm).

Wśród Blackface'ów wyróżnia się 3 typy rasowe, a mianowicie:

1. **Levis** — o najdelikatniejszej wełnie, stosunkowo krótkiej. Obrost tylko do tzw. „kolan“. 2. **New Stewart** — owca najmniejsza, o runie spadającym do ziemi i większej ilości włosa rdzeniowego. Typ b. ceniony przez hodowców. 3. **Lanarck** — największa i najcięższa owca (żywa waga maciorek dorosłych ponad 40 kg) o b. ordynarnej wełnie.

W Szkocji jest obecnie ponad milion sztuk Blackface'ów. Wielkość stad jest bardzo różna — na niższych terenach waha się od 400 do 500 sztuk, na pastwiskach wysokogórskich — przy wypasie, w niektórych wypadkach zespołowym — dochodzi do 15000. Pastwiska te stanowią częściowo własność prywatną, częściowo państwową. W tym drugim wypadku właściciele stad dzierżawią tereny od państwa.

Owce przebywają na pastwisku cały rok — budynek owczarni jest tam pojęciem nieznanym. Stanówka rozpoczyna się w pierwszych dniach listopada i trwa 6 tygodni, przy czym tryki puszczane są do stada (1 tryk na 50 macior) na cały okres stanówki. Przy wielkiej liczebności sztuk w stadzie i górskim systemie wypasu kontrola pokryć jest w praktyce niemożliwa, toteż Blackface są jedyną chyba brytyjską rasą owiec nie posiadającą swej Flock Book, wobec niemożności stwierdzenia po jakim ojcu dana sztuka pochodzi.

Kotelnia odbywa się w kwietniu — również na pastwiskach. Płodność Blackface'ów nie jest zbyt wysoka i wynosi 90 — 100%. Wobec bardzo ciężkich warunków wychowu bliźnięta są raczej niepożądane. Jagnięta przebywają wraz z matkami na ubogich pastwiskach górskich, niedokarmiane, tylko na mleku matki i trawie. Odłączane są od matki w wieku 5 miesięcy i wówczas większość z nich jest skierowywana na rzeź. Ważą wówczas około 22 — 26 kg i osiągają cenę do 4,5 funta za sztukę (dane z r. 1956). Część maciorek przeznaczają się na remont stada — oczywiście są to sztuki najlepsze. Tryczki rozplodowe produkowane są przez stada hodowlane, utrzymywane w jednym z trzech opisanych typów rasowych.

Jagnięta przeznaczone na rzeź nie są strzyżone. Strzyża sztuk dorosłych odbywa się raz do roku, w lipcu. Wydajność wełny od maciorki waha się od 1,7 do 2,3 kg (3,5 do 5 funtów), przy czym cena za 1 funt wełny tej jakości wynosi około 5 szylingów (dane z 1956 i 1957 r.). Wełna ta jest używana przede wszystkim na wyrób dywanów, w niewielkim tylko procencie przeznaczana na tweedy. Przemysł dywanowy jest w Szkocji bardzo rozwinięty i ma dość duże znaczenie, zwłaszcza w ośrodku Glasgow.

Na moje pytanie, czy nie robiono prób uszlachetnienia wełny Blackface'ów, przedstawiciele Związku Hodowców Owiec rasy Blackface i pracownicy naukowcy Instytutu Badań Gospodarki Rolnej w Górach odpowiedzieli mi, że krzyżowanie uszlachetniające w ekstensywnych warunkach górskich miałyby się z celem, a selekcja w kierunku pocienienia wełny prowadzi jednocześnie w tym wypadku do wydelikacenia i zmniejszenia odporności całego organizmu, a ta właśnie cecha stanowi największą zaletę Blackface'ów. Ponadto przemysł dywanowy potrzebuje takiej a nie innej wełny i jej jakość odpowiada celowi gospodarczemu.

Ten brak dążności do pocienienia wełny nie oznacza bynajmniej, że w Szkocji nie dąży się do dalszego udoskonalenia Blackface'ów. Tyle tylko, że termin „doskonalenie“ ma tu zupełnie inne znaczenie niż np. w naszych warunkach i nie oznacza dążności do podwyższania wydajności, jakości wełny itd., ale przede wszystkim do jak najlepszego przystosowania do ekstensywnych warunków przy ścisłym uwarunkowaniu podnoszenia produktywności względami ekonomicznymi.

Prace hodowlane i badawcze nastawione są obecnie na ocenę porównawczą opisanych powyżej 3 typów rasowych: Levis, New Stewart i Lanarck, zwalczanie włosa kempowego w okrywie, dalszą selekcję na zdrowotność i odporność. Praca hodowlana prowadzona jest pod kierunkiem Związku Hodowli Owiec Rasy Blackface (Blackface Sheep Breeders' Association), badania naukowe nad wymienioną rasą prowadzi przede wszystkim Instytut Badań Gospodarki Rolnej w Górach (Hill Farming Research Organisation), którego Stacja Badawcza w Glensaugh posiada stado doświadczalne Blackface składające się z 500 sztuk, oraz Animal Breeding Research Organisation — obydwie instytucje z siedzibą w Edynburgu. Badania naukowe dotyczą oceny porównawczej poszczególnych typów w obrębie rasy; opłacalności dożywiania w okresie zimowym przy zastosowaniu różnych systemów; wydajności i jakości wełny; wydajności rzeźnej i wreszcie zdrowotności i odporności, jako cech podstawowych.

Dzięki swej niezwyklej odporności i zdrowotności oraz minimalnym wymaganiom pod względem paszowym Blackface jest jedynym zwierzęciem domowym, które może w sposób opłacalny wykorzystać ubogie pastwiska gór Szkocji wytrzymując tamtejsze warunki klimatyczne bez szkody dla zdrowia i wełny. Tam, gdzie żadna inna owca nie tylko by się „nie pożywiła“, ale po prostu — według zdania szkockich hodowców — zdechła z głodu i wycieńczenia surowymi warunkami klimatycznymi, tam Blackface cieszy się dobrym zdrowiem i przynosi dochód. Odporne na mróz, wiatr i opady, Blackface przystosowane doskonale do górskiej spinaczki przebywają wiele kilometrów na swych mocnych, twardych raciczkach, w poszukiwaniu paszy, bez szkody dla zdrowia. W okresie zimowym, z rzadka tylko dokarmiane sianem (w czasie wyjątkowo ostrej zimy zeszłorocznej siano zrzucano im z helikopterów), gdy śnieg pokryje ubogie pastwiska, żywią się wrzosem i pospolicie tam występującą wysoką turzycą — wełnianką pochwowatą, która zresztą, według badań Stacji w Glensaugh, odznacza się dużą zasobnością w składniki mineralne i jest niezłą paszą.

W tych warunkach nakłady na wychów i utrzymanie Blackface'ów są minimalne i chów ich jest wysokoopłacalny. Warunkiem tej opłacalności jest jednak zdolność wykorzystania ubogich pastwisk i utrzymania się w surowym środowisku.

Według hodowców szkockich, oprócz wielkiej odporności, zdrowotności i wyjątkowo małych wymagań Blackface mają cały szereg innych zalet. Jedną z nich jest wysoka mleczność, która pozwala na odchów dobrych jagniąt bez dokarmiania. Jagnięta te są bardzo cenione na rynku jako materiał rzeźny. Mięso Blackface'ów jest wysoko oceniane zarówno dzięki dużej wydajności rzeźnej, jak i swej jakości.

Znaczenie gospodarcze Blackface'ów polega w Szkocji nie tylko na znakomitym przystosowaniu tej rasy do bytowania i produkcji w trudnych warunkach, a co za tym idzie jej opłacalności przy ekstensywnym sposobie chowu i utrzymania, ale i na doskonałych efektach uzyskiwanych przez krzyżowanie maciorek Blackface z trykami innych ras. Najbardziej rozpowszechniona jest krzyżówka z Border Leicester.

Farmerzy z rejonów nizinnych zakupują wczesną jesienią 5 — 6-letnie maciorki Blackface w górach. W łagodniejszych warunkach klimatycznych, na znacznie bogatszym pastwisku, owce te, które w górach nie nadawały się już do dalszego chowu, tutaj są jeszcze użytkowane przez 2 lata na zasadach pełnej opłacalności. Są bardzo cenione przez hodowców jako doskonałe matki. Potomstwo uzyskane z krzyżówki z trykami Border Leicester, tzw. Grey Face (od szaro nakrapianych pysków) jest znacznie większe od Blackface (waga żywa dorosłych maciorek około 60 — 70 kg) i posiada delikatniejszą wełnę. Kierunek użytkowania mięsno-wełnisty. Oczywiście krzyżówka ta wymaga znacznie lepszych warunków niż Blackface. Jest to jedna z najbardziej rozpowszechnionych krzyżówek w Szkocji, tym się odznaczająca, że nie jest, jak przeważająca ich większość, krzyżówką tylko towarową, nie prowadzoną dalej poza pokolenie F_1 , ale jest używana do dalszych krzyżowań. Wszystkie tryczki Grey Face są kastrowane i przeznaczane na rzeź, natomiast maciorki często kryje się trykami Oxford, Suffolk lub Southdown, otrzymując jagnięta stanowiące dobry materiał rzeźny i dające wełnę o znacznie wyższej jakości i większej masie niż Grey Face. Rolnicze Instytuty Badawcze w Anglii i Szkocji prowadzą szereg doświadczeń mających na celu ocenę krzyżówek różnych ras owiec z Grey Face przy użytkowaniu mięsno-wełnistym (z położeniem większego nacisku na kierunek mięsny) w aspekcie ekonomicznym. Grey Face jako krzyżówka towarowa i materiał wyjściowy do dalszego krzyżowania jest uznana i sprawdzona teoretycznie i praktycznie od wielu lat. Za jej pośrednictwem szkocka owca górską, mały prymitywny Blackface, wywiera wielki wpływ na produkcję owczarską w Szkocji nie tylko w rejonach górskich, ale i na nizinach.